

Destrukcijom identiteta do apsurda u prozi Mlakića i Dežulovića

UDK: 821.163.42.09-311.6

Izvorni znanstveni rad/Refereed Research Paper

Nebojša Lujanović, Filozofski fakultet u Splitu

Sažetak

Roman Josipa Mlakića Kad magle stanu i Borisa Dežulovića Jebo sad hiljadu dinara razotkrivaju nekoliko problema vezanih uz konstrukciju i dekodiranje identiteta u suvremenoj književnosti. Zbog toga predstavljaju dobar primjer za primjenu i testiranje hipoteza koje cirkuliraju teorijskim diskurzom. Navedeni romani na primjeru uspostavljanja odnosa između stereotipa hrvatskog i muslimanskog identiteta pokazuju koliko su sami identiteti nedovršene i nepotpune konstrukcije. To se zbiva, paradoksalno, korištenjem hrvatsko-muslimanskog sukoba devedesetih kao tematske pozadine. U takvim uvjetima apsurd se pojavljuje kao neizbježna posljedica tekstualnih konstrukcija. Mlakić i Dežulović dokidaju Drugog, koji bi trebao služiti kao oslonac labavoj konstrukciji identiteta, preusmjeravajući destrukciju prema vlastitom identitetu. Na ruševinama ovakve koncepcije nastaju prvi obrisi novog identiteta, formiranog oko zajedničkog iskustva, popularne kulture i specifičnog shvaćanja jedinstvenog prostora. Na kraju, apsurd se može očitati jedino iz pozicioniranja promatranja identiteta kao stabilne kategorije. Time se najavljuje mogući kraj postmodernog shvaćanja identiteta, ali i otkriva potisnuta želja za kakvim takvim uporištem.

Ključne riječi: postmodernizam, konstrukcija identiteta, zamišljena zajednica, kriza kulture, Drugi, teorija kontigencije, popularna kultura, prostor, apsurd, esencijalizam

1. Uvod

Velik broj suvremenih hrvatskih i bosanskih autora govori o krizi identiteta i njegovoj nestabilnosti, u čemu samo slijede svjetske trendove, održavajući svojevrsni skepticizam i relativizam koji je duboko zahvatio sve pore postmoderne.¹ Razlog zbog kojeg je tragove nestabilnosti identiteta zanimljivije promatrati u spomenutim, a ne u, na primjer, književnostima zapadne Europe, leži u činjenici da se zbog društveno-političkih okolnosti na ostalim područjima djelatnosti paradoksalno pokušao nametnuti koncept

¹ Upravo postmoderne, a ne samo postmodernizma, jer je u pitanju ne samo umjetnost već i druge sfere društva, kao što su znanost i filozofija.

identiteta kao trajne i nepromjenjive kategorije. Taj raskorak između dvaju oprečnih stavova svjedoči o samosvijesti književnosti i njenoj snazi da se otrgne iz ralja političko-ideoloških konstrukcija i izgradi svijet po svojoj mjeri. Romani *Kad magle stanu* Josipa Mlakića i *Jebo sad hiljadu dinara* Borisa Dežulovića prikazuju labilnost konstrukcije zvane identitet tematizirajući hrvatsko – muslimanski sukob devedesetih godina. Kao što tvrdi Moya, složeni procesi vraćanju identitetu i njegovoj reprodukciji koji se odvijaju ispod površine onog što je iskazano bolje se očituju upravo u transformiranju onih identitetskih obrazaca koji se nalaze u određenom tipu društvenog konflikta, nego u slučaju postepene transformacije identiteta u stabilnim društvenim uvjetima (Moya i Hames-Garcia, 2000). A destrukcija identiteta u njihovim tekstovima vodit će do apsurdna, čime proces ne završava, već otvara nova i još složenija pitanja.

2. Identitet kao konstrukcija

Kada je u pitanju identitet kao predmet proučavanja, doprinos književnosti je toliki da nije pretjerano reći kako čitava povijest književnosti predstavlja jedan širok raspon modela koji govore o procesu tvorbe identiteta, te čimbenicima koji imaju utjecaj na tijek tog procesa (Culler, 2001:131-132). Književnost nije samo učinila identitet svojom temom nego je i sama u znatnoj mjeri sudjelovala u konstrukciji identiteta, ali to je već tema za neku drugu raspravu. Iako je problematiziranje identiteta u književnosti jedna od njezinih konstanti, shvaćanje identiteta kao umjetne i promjenjive konstrukcije, nešto slabijih temelja nego što se obično prikazuje, ipak je novijeg datuma.

Jedan od najvažnijih doprinosa u teorijskom pristupu ovom predmetu je onaj Benedicta Andersona. Njegovo proučavanje najpoznatijeg oblika identiteta, nacije, kao umjetne tvorbe, rezultiralo je složenim modelom koji prikazuje proces tvorbe toga imaginarnog koncepta (od propadanja vjerskih zajednica i dinastičkih kraljevstava, preko pučkih nacionalizama, uz pomoć novina i romana, do današnjeg pojma nacije) u svojoj složenosti. Prema Andersonovu mišljenju, jedan od najočitijih dokaza nacije kao zamišljene zajednice jest činjenica da većina pripadnika jedne nacije nikada neće upoznati sve pripadnike zajednice, ali će svejedno imati jaku svijest o pripadnosti istoj naciji (Anderson, 1990:17-101). I upravo će taj stil zamišljanja nacije, a ne nepostojeće urođene ili nepromjenjive karakteristike koje joj se pripisuju, biti glavni kriterij za razlikovanje od drugih nacija. Shvaćanje identiteta kao imaginarnog koncepta vodi do poststrukturalističkog isticanja njegove privremene, nestabilne i promjenjive naravi, a sve zajedno do konačne definicije identiteta kao složenog i promjenjivog učinka mreže sukobljenih "diskurzivnih režima" koji uređuju određenu kulturu (Biti, 2000:192). Cilj takvog pristupa naciji, ili bilo kojem drugom obliku identiteta, nije napuštanje ili dokidanje subjekta, već njegovo promišljanje u novom, tj. izmještenom, mjestu unutar paradigme. Njegova ponovna konceptualizacija pružit će novi uvid u prirodu same pojave i tako rezultirati vrijednim saznanjima.

3. Drugi kao oslonac razlomljenoj strukturi

O bilo kojem identitetu govorili, bilo da je riječ o pojedinačnom, lokalnom ili subkulturalnom pozicioniranju unutar određene kulture, ili o identitetu pojedine kulture općenito, moguće je podastrijeti mnoštvo dokaza koji svjedoče o nestabilnosti ustanovljavanja tipova identifikacije. Čak i sam pojam kulture na polju označavanja obilježen je antagonizmom i sukobom jer ga niti jedna forma ne može u potpunosti utjeloviti. Forma koja se aktualizira u određenom diskurzu poduzima silne napore da suzbije druge silnice koje joj pariraju podrivajući njezino jedinstvo (Biti, 2000:285). Potrebno je odmah na početku napomenuti da se govor o nestabilnosti identiteta i kulture ne odnosi samo na njihove suvremene aktualizacije. Takvo razmišljanje bi navelo na krivi trag. Eagleton često ponavlja da se kriza i kultura od pamtivijeka pojavljuju zajedno, kao Stanlio i Olio (Eagleton, 2002:50). Radi se o tome da su njezine mane danas postale puno vidljivije jer je kultura, počevši od doba prosvjetiteljstva, dobila nezahvalnu ulogu da zamijeni religiju koja je uspješno spajala duhovno i svjetovno, istovremeno držeći pod kontrolom različita strujanja. U pokušaju da pomiri religiju, racionalnost, seksualnost, etnička i druga strujanja, kultura se pretvorila u polje divljeg sporenja (Eagleton, 2002:54).

Svaki pojedini identitet imaće u sebi tu klicu sporenja u svojoj jezgri, skućenom prostoru u kojem se pokušavaju pomiriti različiti antagonizmi. Iako danas postoji mnoštvo različitih teorijskih razmatranja o identitetu, u jednom se svi slažu – krajnjoj kritičnosti prema nekada dominantnoj koncepciji identiteta kao nedjeljivoj, izvornoj i jedinstvenoj cjelini. S obzirom na razlomljenu strukturu identiteta, proces identifikacije (kao proces crpljenja značenja iz diskurzivnog repertoara) i ne može biti ništa drugo nego zašivanje ili nadodređivanje: uvijek je nečeg previše ili premalo, pa se nikada ne postiže točno poklapanje ili pristajanje (Hall, 2006:357-359). Proces identifikacije stoga uvijek ostaje na pokušaju da se savlada kontradiktoran sadržaj. Vrlo dobar primjer je konstrukcija likova u Dežulovićevu romanu *Jebo sad hiljadu dinara* koji se nalaze usred hrvatsko – muslimanskog sukoba, na hrvatskoj strani, rado se prisjećaju scena iz djetinjstva u kojima važnu ulogu igraju i osobe koje se nalaze na suprotnoj muslimanskoj strani (Dežulović, 2007:26-30), ali su ipak spremni oštro reagirati kada ih netko nazove "balijama": «- E baš si se ti prurušio (...), nema većeg balije. (...) – Jebat ću ti majku ja, samo me još jednom nazovi balijom!» (Dežulović, 2007:63).

Ne samo da pripadnici identiteta imaju poteškoća pri određivanju granica vlastita identiteta, nego i prilikom samog izražavanja onog što bi predstavljalo njihov integritet koji bi trebao podržati upravo identitet kojem pripadaju. Evo i drugog primjera: kada glavni junak Mlakićeva romana *Kad magle stanu* dobije zadatak da izrazi i pretoči u tekst ono što potiskuje u sebi, sve što uspijeva je nanizati nepovezane fragmente.² U ovom slučaju posebno je zanimljiv iskaz istog lika iz kojeg je vidljivo da se on uspijeva izraziti samo zahvaljujući prisutnosti Drugog: «Jako dugo nisam držao pero u ruci. Ovo doktorovo je staro i istrošeno (...). Prokleta pero, kao da je imalo neku svoju memoriju; kada gledam napisano, jasno vidim dva različita rukopisa: svoj, tanak i prepun pojačavanih dijelova, i

² Roman sačinjavaju kratki izvještaji koje junak piše s ciljem terapije, a raspoređeni su u "slike" s rednim brojem i naslovom. Npr. Šesnaesta slika (Kad se Drine isprave), Mlakić (2001: 96).

doktorov sa širokim i jasnim tragom» (Mlakić, 2001:15). Iako je taj Drugi njegova potpuna suprotnost, koja ne samo da je različita od njega nego je doživljava kao nešto strano i prijeteće, ona omogućava njegovo izražavanje i održavanje integriteta. Ako je identitet nikada dovršena konstrukcija, onda nije nimalo iznenađujuće da je jedino što ga može držati na okupu ta stalna proizvodnja učinka granice. U tekstu se konstruira potreba za onime što je izvan identiteta, što mu je suprotstavljeno kao različitost, da bi se koliko - toliko učvrstila njegova konstrukcija (Hall, 2006:359).

Identitet, dakle, nastaje kao rezultat prohoda entiteta kroz sustav razlike (Biti, 2000:190), što nije niti približno šokantno u usporedbi s logičkim zaključkom koji slijedi tu premisu: ta opreka, Drugi, nije samo pomoćno sredstvo nego i sastavni dio dotičnog identiteta, čineći zajedno s njime jedan sustav odnosa. Oba navedena teksta doslovno su prepuna primjera koji pokazuju da pojava jednog identiteta uvijek zahtijeva nazočnost onog Drugog. Koliko god kaotične bile okolnosti ili misli glavnih junaka, uvijek je prisutna svijest o postojanom Drugom i antagonizmu koji ih s tim Drugim veže. Kod Mlakića i Dežulovića to je prikazano kroz uvijek prisutna i emocijama nabijena pogrdna imena za Druge («Muslimane smo zvali svakako: balije, Turci, mudžahedini (...), mi smo bili ustaše, uje. Vlasi, krmad» (Mlakić, 2001:20), ili «E, vala više bih volio da je cijela ustaška brigada nego jedan naš. Rafal po cesti i riješen problem, a ovako...» (Dežulović, 2007:48).

Ta suprotnost ne manifestira se samo kao odnos identiteta prema izvanjskom Drugom nego je čak utjelovljena u samoj srži identiteta. Prema Bhabhinu mišljenju, identitet je vječno podijeljen između pedagoške dimenzije koju obilježava kontinuiranost i kumulativnost i performativne dimenzije koja se temelji na trenutačnom ponavljanju i reprodukciji (Bhabha, 2008:208-209). Iako Bhabha napetost svodi na odnos dvaju konstituirajućih diskurza, ustvari se radi o mnoštvu različitih antagonističkih diskurza koji se međusobno presijecaju, te tako proturječni doprinose konstrukciji jednog identiteta. Jedino što preostaje je konstruiranje preko odnosa s Drugim, s onim što nedostaje, pa tako sve ono što čini identitet nije prirodni ili prvobitni totalitet, već konstruirani oblik zatvaranja (Hall, 2006:360-362). Samo prikazivanje identiteta je uvijek podvojen proces: on prikazuje da je prisutno nešto što je odsutno, sadašnje je vrijeme uvijek negdje drugdje. Ako je u takvim uvjetima jedini oslonac prisutnost Drugog, sasvim su shvatljivi mehanizmi koji sprječavaju smanjenje antagonizma ili distanciranosti od Drugog i shvaćanje Drugog kao točke projekcije. Pozicija Drugog mora biti shvaćena kao čvrsta točka, a odnos prema njoj kao sustav diferencijacije koji će omogućiti ostvarenje simboličke i povijesne stvarnosti određenog identiteta (Bhabha, 2008:72-74). Općenito, jedini način da se ustanovi postojanost nečega je priznanje nazočnosti drugih. Oni su paradigmatički slučaj objektivnosti, oni su objektivnost na djelu (Eagleton, 2005:118).

4. Uloga koju je odigrala slučajnost

Pozicija iz koje ovaj rad polazi podrazumijeva identitet kao nestabilnu tvorbu suprotstavljajućih diskurza. Ona otvara brojna pitanja. Ako se identitet ne shvati kao čvrst temelj, već kao točka privremenog spajanja na pozicije očitovanja subjekta koje konstruiraju diskurzivne praske (Hall, 2006:362), ostaju dvije nedoumice koje je

potrebno razriješiti. Jedna od njih se odnosi na uzrok, tj. objašnjenje zašto se identitet formira baš na određenoj točki spajanja, ma koliko taj položaj bio privremen. Druga se odnosi na sadržaj koji ga u tom trenutku ispunjava, tj. značenje koje u tom trenu poprima. Na pola puta prema destrukciji identiteta nalazi se teško premostiva preprjeka koja se sastoji u pitanju kako objasniti zašto neki pojedinci, koji pripadaju određenom identitetu, pripadaju upravo njemu, a ne nekom drugom? Zašto subjekti zauzimaju baš određene privremene pozicije očitovanja diskurzivnog konstituiranja?

Čini mi se da se za sada najboljim i najadekvatnijim rješenjem, naročito kada se uzmu u obzir tekstovi koji su ovdje predmet analize, čini Rortyjeva teorija kontingencije. Rorty će svoje izlaganje započeti apstraktnom i radikalnom tvrdnjom da su i jezik i kultura kontingencije rezultat mnoštva malih mutacija koje su slučajno našle svoje gnijezdo na određenom mjestu. Takav stav se izravno sukobljava s esencijalističkim svjetonazorom koji brani postojanje bitka pojava kao njihova čvrstog i trajnog uporišta. Rortyjevo izlaganje se ne tiče identiteta neposredno. On svoje zaključke poopćava na jezik i kulturu. Za njega pojave ne posjeduju svoju bit jer ne postoji nešto što bismo zvali središnjim sebstvom ili bilo kojom drugom varijacijom (središnja sposobnost ili um) (Rorty, 1995:32-49).

Ovakvo pragmaticističko tumačenje bitno mijenja pogled na konstrukciju bilo kojeg diskurza, a ne samo na problematiku identiteta. Stoga je njegovo prihvaćanje, prema samom Rortyju, dugotrajan i naporan proces. Prepoznavanje kontingencija je vrlina koja bi nas trebala izliječiti od naše "duboke metafizičke potrebe" (Rorty, 1995:62). Međutim, u kontekstu proučavanja identiteta i interpretacije navedenih tekstova ovo se čini ne samo lakšim već i logičnim nastavkom objašnjenja. Identiteti su privremeno zauzete pozicije, a u tom zauzimanju je glavnu ulogu odigrao upravo - slučaj. Jedan od Mlakićevih likova čiji identitet u znakovitoj mjeri određuje popularna kultura, a naročito navijačka supkultura, potkrepljuje prethodno iznesenu teoriju: «Ja sam navijao za Hajduka samo zato jer sam kao petogodišnjak dobio bijelu majicu s Hajdukovim grbom od jednog rođaka kojem je bila okraćala (...). Inače bi i ja, da je slučajno nisam dobio, vjerojatno navijao za Dinamo» (Mlakić, 2001:70). Još bolji dokaz je Dežulovićev roman čija čitava struktura počiva na jednom slučaju po kojem je roman i dobio ime: «Pako ni na što drugo nije mislio nego na onaj dan prije godinu i četiri mjeseca kada mu je Ćorava Žuža dala štekcu *pall malla* i kad je trebao samo ostaviti onaj jebeni kusur od jebenih hiljadu hrvatskih jebenih dinara» (Dežulović, 2007:16). Da nije čekao ostatak novca, ne bi bio regrutiran i proživio tragediju rata. Osim mnoštva manjih slučajnosti, ta velika će odrediti daljnji životni tijek glavnog junaka. Kao što slikovito kaže Eagleton, to što mislimo da je Puškin vrijedan sasvim je slučajno jer smo se zatekli u sustavu koji pozitivno vrjednuje Puškinove tekstove. Moglo je biti i drugačije, kao što u svijetu i jest, u drugim kulturama (Eagleton, 2005:55).

5. Diskurzivna presjecišta koja konstruiraju identitet

Bez obzira na mogući konsenzus, još uvijek ostaje otvoreno drugo pitanje koje se tiče sadržaja toga privremenog identiteta. Naime, dokaz da je identitet nestabilna konstrukcija, da je njegovo pozicioniranje u diskurzivnom presjecištu slučajno, još uvijek

ne znači da je njegov sadržaj prazan. On ipak ima svoje tijelo, *corpus*, koje sačinjava neki skup značenja. Testovi koji su predmet analize pokazuju da elementi koji konstruiraju identitet uglavnom diskurzivno pripadaju sferi promjenjivoga svakodnevnog života, a ne normativnom ili bilo kakvom drugom apstraktnom sustavu. Vrijednost svakodnevnice nije samo porasla kada je u pitanju konstrukcija identiteta. Čak i u teoriji promijenjeno je mišljenje o svakodnevnicu, prihvaćen je stav da ona zaslužuje istu pozornost kao i visoka kultura (Certeau, 2002). Sve je brojnija građa koja pokazuje da u tvorbi identiteta u velikoj mjeri sudjeluje svakodnevnicu i popularna kultura (Eagleton, 2005:13-14).

Romani *Kad magle stanu* i *Jebo sad hiljadu dinara* pokazuju da se identitet njihovih likova gradi na nestabilnim kategorijama koje se mogu podijeliti u tri skupine: iskustvo, popularna kultura i doživljaj prostora kao nositelja tragičnosti. Kada je potrebno predočiti jednog od književnih likova, Mlakić i Dežulović će svim drugim kategorijama (vjerskoj ili nacionalnoj pripadnosti, tradiciji, političkoj orijentaciji) pretpostaviti – životno iskustvo. U kratkom skiciranju likova kada je potrebno jednom karakteristikom ocrtati ukupno osobu, sažeti njezin identitet, ti će autori spomenuti individualni događaj iz života te osobe, događaj koji je neka vrsta općeg mjesta jer za njega znaju svi koji prepoznaju taj lik kao takav. O Dežulovićevu liku Cigi saznajemo samo da ga obilježava svrab: «(...) upravo zbog tog njegovog svraba zaista je izgubio utakmicu (...) kad ga je u 57. minuti, kod rezultat 1:1, taban desne noge krvnički zasvrbio baš kad je Hajro Šadanadžić nadirao» (Dežulović, 2007:17). Osobno iskustvo ima još veću ulogu kod glavnog junaka u Mlakićevu romanu, Hrvata koji se za vrijeme hrvatsko – muslimanskog sukoba prisjeća djetinjstva s muslimanskim prijateljem Mirsadom: «Imao sam otprilike šest i pol godina (...). Znam da je bilo jako hladno i da je Mirsad gledao klikere u mojoj ruci nekim tužnim i čeznutljivim pogledom» (Mlakić, 2001:23).

Primjer Dežulovićeva lika Cige vodi do sljedećega važnog elementa konstrukcije identiteta, a to je popularna kultura (u Ciginu slučaju se radi o nogometu). Nije riječ samo o identitetu kao osobnom integritetu nego o diskurzivnom presjecištu pojedinih općih mjesta popularne kulture (nogometni klubovi, filmovi, glazba) gdje se okupljaju individue, prepoznaju po sličnosti i tvore čak imaginarnu zajednicu koja zanemaruje kategorije religije ili nacije. Jedan od likova, musliman Đo, dobio je nadimak po borbenom pokliču *Đooo!!!* nakon što je u lokalnom kinu *Kozara* pogledao film *U zmajevom gnijezdu*. Upisao se u karate klub, a tamo mu je trener bio Srbin Zvezdan Savić (Dežulović, 2007:89). Dva različita etnička identiteta zajedno u jednom novom nad-identitetu koji ima puno veću važnost. Njih dvojica zaboravljaju međusobne etničke razlike i zbližavaju se na novoj razini (razvijaju međusobnu komunikaciju i uspostavljaju povjerenje).

Ponekad je to kino *Kozara*, a ponekad (i češće) općenito prostor Bosne ono što je čvrsto ugrađeno u podtekst konstrukcije identiteta. Ali prostor s posebnim značenjskim predznakom – prostor koji je označitelj tragedije. U Dežulovićevu romanu su Muzafferove kule poprište sukoba iz Drugoga svjetskog rata, ali i sukoba devedesetih u kojem tragično okončavaju život njegovi junaci (Dežulović, 2007:60). Ipak, najslikovitije je to prikazano u slučaju Mlakićeva lika koji se nalazi u Splitu na liječenju od ratnih rana i tu sluša kako jedan od bolesnika neprestano pjeva *Teče, teče Bosna* dok mu supruga predlaže selidbu u Njemačku (Mlakić, 2001:111-112).

Budući da su doživljaj zajedničkog mjesta, elementi popularne kulture i detalji iz osobnog i zajedničkog iskustva konstitutivni elementi značenja koji se neprestano mijenja i nadopunjava novim sadržajem, identiteti ovdje poprimaju osobine privremene pozicije koja se premrežava u očitovanju i konstituiranju subjekta. Te se pozicije mijenjaju, što znači da se identitet stalno reproducira. On nije prihvaćanje ili utjelovljenje prethodno zadane strukture kako bi se poprimio trajniji oblik, već se očituje kroz neprestanu transformaciju i reprodukciju kao ponavljajuća projekcija (Bhabha, 2008:64). Te kratkotrajne projekcije samo su slojevi koji se nižu kroz različite diskurzivne prakse. Kad Rorty govori o kontingenciji, dokazuje ju na primjeru jezika i kulture jednako. Pa tako govori o nemogućnosti da se uspostavi jedan konačan i općevažeći vokabular. Oni se neprekidno izmjenjuju, a svakim od njih ista pojava se može učiniti dobrom ili lošom. S tim da ne postoje bolji ili lošiji vokabulari, postoje samo drugačiji (Rorty, 1995:89-90). U nizu pozicija koje zauzimamo u trenutku konstituiranja kroz govor, ne postoji onaj pravi, istinski identitet.

Ako je sve to niz točki ili slojeva (kako god sebi pojednostavljivali ovu složenu problematiku), što povezuje sve te cjeline? Postoji li poveznica koja objašnjava zašto se i na koji način mijenjaju točke pripajanja? Neki teoretičari kao što je Hall pokazuju da jednu i drugu subjektnu poziciju ne povezuje nikakav transcendentni kontinuitet (Hall, 2006:366), čvrsta veza ili uzrok koji bi povezao te točke. Međutim, Dežulovićev roman *Jebo sad hiljadu dinara* upućuje na jedan mogući oblik odgovora. Kada treba povezati dva različita identiteta, ili pak dvije različite pozicije koje isti subjekt zauzima, autorska intencija uvijek poseže za pričom. Objašnjenje promjene ili povezanosti nerijetko započinje konstrukcijom sličnom ovoj: «A nije ni to loša priča, to, naime, kako je Čep s Papcem završio u Vukovaru» (Dežulović, 2007:118). Kada govori o ispričanim događajima, naracijom povezuje različita pozicioniranja, priča objašnjava priču, slojevi su povezani u niz.

Konstatacija da autor koristi priču za povezivanje kontigentnih nizova govori više o narativnom obliku, formi, a manje o sadržaju, odnosno konstrukciji identitetskih obrazaca. Pojednostavljeno – o čemu se priča u priči? Detaljnija analiza otkriva da je taj sadržaj premrežen elementima zajedničke prošlosti, iskustva, ili mjestima prepoznavanja zajedničkih sklonosti (nogomet, film i glazba). Dakle, ponovno su u pitanju tri grupe izvanjskih elemenata koji konstruiraju identitet. Kako to objasniti? Čini se da je pogrešno tražiti vezu između identiteta kao dviju čvrstih točki, vezu koja bi trebala biti drugačije prirode od njih samih. Identiteti su plutajući, i oni su uvijek, kako kaže Bhabha, negdje između (*in – between*) (Bhabha, 2008:10). A ono što se smješta između dva identiteta je niz klizećih pozicija koje subjekti privremeno zauzimaju.

6. Ukidanje Drugog i preusmjeravanje dekonstrukcije

Do sada je već utvrđeno da je identitet nestabilna konstrukcija koju karakterizira razlikovanje prema suprotstavljenom izvanjskom Drugom, te da može biti sastavljen od promjenjivih kategorija očitovanja subjekta kao što su svakodnevica i popularna kultura. Tvorba identiteta i jest proces zanemarivanja razlika koje postoje unutar sličnih

diskurzivnih praksi, a naglašavanje razlike koja postoji između njega i drugih tipova identifikacije. U identifikaciji je dominantan proces projiciranja unutarnje razlike na razliku prema drugim pojedincima i grupama, kao što "biti muškarac" znači naglasiti razliku prema nečemu što bi bila pretjerana "feminiziranost" (Culler, 2001:137). Ovdje se postavlja pitanje: što ako se dokine razlika prema Drugome, ako se identitet poistovjeti s onim što mu se nameće kao njegova suprotnost? Čini se kako Dežulovićev i Mlakićev narator u navedenim romanima upravo idu u tom smjeru. Dokidajući razliku prema Drugome, oni odbacuju shvaćanje identiteta koji im se nameće, pokreću proces destrukcije stabilnog očitovanja, i zatim na tako urušenom diskurzivnom presjecištu nalaze nove točke privlačenja.

Da bi takvo nešto bilo moguće, potrebno je teorijski potkrijepiti pretpostavku da od samog početka ta pozicija Drugog, kao i diskurzivno pozicioniranje prema njemu, nikada nije bila toliko čvrsto određena da bi njezino poništavanje predstavljalo pothvat. Derrida u svojoj raspravi o europskom identitetu govori o tome da neka kultura ili nacija nikada ne mogu posjedovati identitet koji bi se mogao nazvati čistim, posve i isključivo vlastitim (Derrida, 1999:11). On je uvijek povezan s Drugim, taj Drugi je urastao u njega i postao sastavnim njegovim dijelom, što proces izjednačavanja predstavlja vrlo mogućim, iako zabranjenim, pa čak i svojevršnom sablazni. Koliko se god kulturalni identitet pokušava ideološki prikazati stabilnom kategorijom, teoretičari kao što je Eagleton napominju da njegova granica nije elektrificirana ograda, nego je prozirna i dvosmislena, poput kakvog obzora (Eagleton, 2005:60). Prema tome, biti unutar kulture ne znači biti unutar tih granica, ne znači biti unutar kaznionice jer je komunikacija prema Drugome ne samo moguća nego i učestala.

Za Bhabhu je Drugi subjekt razlike koji je isti, iako ne sasvim. U toj konstataciji je sadržana sva kompleksnost odnosa prema Drugom. On je subjekt razlikovanja pomoću kojeg se uspostavlja identitet onog koji mu stoji nasuprot, ali u tom procesu postoje i brojna poklapanja koja dovode do određene sličnosti, ali ona nije takva da bismo ih mogli poistovjetiti. Kroz postkolonijalno determinirano tumačenje, Bhabha pokazuje da se taj odnos prema Drugome može nazvati mimikrijom, pri-kazivanjem koje, opet, ne završava u kopiranju, nego iskliznuću, razlici. Pri-kazivanje kojem nije cilj ponoviti ili potvrditi, već poreći ili poništiti. To znači da je odnos prema Drugom ispunjen ambivalencijom, dvostrukom projekcijom. U toj ulozi pojedinačni identitet je s jedne strane manje nego Dvostruko (ne može se njegov odnos s Drugim svesti na udvostručenje), ali je i manje nego Jedno (obavezno uključuje Drugog, iako nije njegovo udvostručenje). Ili, kako je Bhabha skraćeno napisao: «Less than one and double» (Bhabha, 2008:122-171).

U takvim uvjetima izjednačavanje s Drugim je lako izvedivo, a u slučajevima kojima se bavimo, Dežulović i Mlakić ga učestalo prakticiraju. To izjednačavanje, ili bolje rečeno poništavanje jasno definirane razlike prema Drugom, odvija se na svim razinama: jezični, individualni, grupni. Hrvat Jakov, glavni junak romana *Kad magle stanu*, oporavlja se od rata protiv muslimana, ali ga to ne sprječava da u splitskoj bolnici svog prijatelja (također Hrvata) ne pozdravi muslimanskim pozdravom: «O, sabah hajrola, Filipe!» (Mlakić, 2001:9). U njegov identitet ugrađeni su jezični izrazi neprijateljskog Drugog. Kada je u

pitanju jezična razina, u Dežulovićevu se romanu nalazi još radikalniji primjer. U ratu se susreću dva identitetska obrasca, Hrvat i Musliman, a obojica se zovu Dino. Iako su obojica zamaskirani u neprijateljske uniforme, ne mogu jedan drugog svrstati u etničku skupinu budući da je ime Dino u tom smislu neutralno (Dežulović, 2007:196-197). Budući da su naoružani, kada bi bilo koji od njih prepoznao sugovornika kao Drugog, ne-pripadnika vlastitog identiteta, susret bi završio fatalno. Ali, to se ne događa, razgovor se dalje odvija, a sugovornici pronalaze brojne dodirne točke i kroz dijalog konstruiraju jednu drugu vrstu zajedništva.

Na razini individue, Mlakićev glavni junak tijekom borbe odlazi pomoći prijatelju Mirsadu, muslimanu, jer ga s njime veže zajedničko djetinjstvo i uspomene, a to čini unatoč činjenici da takav postupak nailazi na veliko negodovanje okoline: «(...) jučer je odnio šteku cigara onom zarobljenom baliji, onom svom bivšem jaranu – Mirsi. Kažu, pala priča naveliko» (Mlakić, 2001:57). Usred ratišta, Dežulovićevi likovi koji su pripadnici suprotnih strana i nose različite uniforme, započinju razgovor jer su se prepoznali na razini iskustva i svakodnevnice: « - Pa ja, lijevi bek, znam te ja, kako te ne bih znao. Gledao sam ja tebe, sjećam se kad si protiv *Rudara* zapeo...» (Dežulović, 2007:192). Ako i postoje neke razlike koje otežavaju dokidanje Drugog, između subjekata ih upisuje okolina, ne oni sami. To predočava scena u kojoj Musliman i Hrvat žele otići zajedno na piće, ali nailaze na problem: «Evo, reci ti meni, di ćemo ti i ja sad na piće? (...) Ako otiđemo u naš kafić – nastavio je – svi će gledat u tebe ko u bilu vranu, a tako će ti bit i sa mnom ako otiđemo u vaš kafić» (Mlakić, 2001:103). Ono što se na razini konstrukcije identiteta događa u Mlakićevu i Dežulovićevu romanu predstavlja poništavanje Drugog čija bi uloga, paradoksalno, trebala biti još više pojačana, a razlika naglašena, jer fabularni okvir predstavlja ratni sukob. Naprotiv, Drugi je ugrađen u vlastiti identitet kao element očitovanja, on je dio njega, a granica među njima, kao i kriterij razlikovanja, postaju teško vidljivi. U konvencionalnoj praksi očitovanja, da bi održali svoju homogenizaciju, subjekti premještaju svoj rascjep na razliku između sebe i neprijateljski predložene Drugog (Biti, 2000:196). Ovdje se odvija suprotan proces, navedeni primjeri pokazuju da dolazi do poništavanja Drugog i destrukcije identiteta koji bi trebao počivati na razlikama u vjerskoj pripadnosti, tradiciji, vlastitom jeziku, ideologiji... A na ruševinama te destrukcije nastaju nove točke pripajanja: oko zajedničkih elemenata svakodnevnice ili popularne kulture (nogomet, glazba, zajedničko djetinjstvo, navike) likovi formiraju jedan nad-identitet

7. Apsurd kao posljedica dekonstrukcije

Apsurd koji proizlazi iz destrukcije identiteta ima svoje korijenje u samom konstruktivnom postmodernizmu kao carstvu malih pri/povijesti u kojem je relativizmom i skepticizmom na propast osuđen svaki pokušaj da se uspostavi velika ideja ili čvrsto gledište. U tako konstituiranoj kontingenciji postmodernom čovjeku ne ostaje ništa što bi bilo pošteđeno zaborava ili ismijavanja (Hörisch, 2007:177). Mlakić i Dežulović su u navedenim romanima pod utjecajem općeg skepticizma relativizirali poziciju razlike prema Drugome i usmjerili dekonstrukciju prema vlastitom identitetskom obrascu. Iz tog procesa dekonstrukcije proizšao je apsurd i prožeo u potpunosti njihove tekstove. Ako slijedimo ideju slojevitoga

diskurzivnog očitovanja, apsurd se pojavljuje tek na spoznajnoj razini. Solar govori o dvije razine besmisla utjelovljene u postmodernizmu. Najprije na jezičnoj razini gdje se pojavljuje paradoks kao jedno od glavnih oruđa sveprisutnog skepticizma. Paradoks je rečenica koja ne govori ništa jer sama sebe opovrgava. A da bi takvo nešto bilo moguće, potrebno je odvojiti jezik od stvarnosti, zaboraviti da postoji zbilja na koju se jezik odnosi, što postmodernizam upravo prakticira (Solar, 2005:12-14). Apsurd se pojavljuje tek na spoznajnoj razini, a odnosi se prema ljudskoj egzistenciji i pitanjima smisla postojanja koja ne samo da nemaju odgovor nego i upućuju na to da je odgovor banalan poput poruge. Navedeni autori koriste u svojim pripovjednim strategijama i paradoks i apsurd.

Da apsurd kao nusproizvod destrukcije identiteta ne mora nužno biti negativna pojava, već pozitivan pristup koji bi mogao omogućiti kreiranje novog identiteta koji bi se pružao preko prethodno zadanih granica, pokazuje Derrida svojim tumačenjem krize razuma. Na primjeru Foucaultovih postavki, on govori o postojanju tendencija da se pokrene revolucija razuma s ciljem okončanja njegove carske veličine. Prema Derridi, nalazimo se u krizi u kojoj je razum luđi od ludila. Upravo bi ta kriza razuma trebala postati – pristup razumu (Derrida, 2007:39-67). A taj pristup se upravo u slučaju Mlakića i Dežulovića pokazao plodnim: razotkrio je lažnu stabilnost identiteta, njegove postavke izložio ruglu, te pronašao mogućnosti za nova ishodišna žarišta pripajanja, privremenog pozicioniranja, što bi se moglo nazvati začetkom novog identiteta.

Apsurd se čak nameće kao neizbježna posljedica ako se na problematiku identiteta primijeni Rortyjeva teorija kontingencije. Budući da ne postoji jasno i čvrsto definirano *Ja*, nego samo slojevi, smjene pojedinih identiteta koji se formiraju po principu slučajnosti, onda pitanje identifikacije nužno vodi prema ironiji, a onda i prema apsurd. Ironija se može dekodirati u tome da beskorisna značenja na temelju indikatora shvaćamo kao vrijedna, i obrnuto. Apsurd proizlazi iz očigledno prisutne tendencije naratora i čitatelja prema identitetskom obrascu kao stabilnom utočištu, onom pravom i istinskom *Ja*. Iako se iza svega krije samo ponavljajuća redeskrpcija, ponovno opisivanje i upisivanje, ti mehanizmi će u tekstu uvijek ostati prikriveni jer je redeskrpcija čvrsto povezana s poniženjem (Rorty, 1995:106).

I u Dežulovićevu i u Mlakićevu romanu rat je okvir zbivanja, sukob koji je zasnovan na etničkoj osnovi, a predstavlja borbu za očuvanje esencijalistički zadanog identiteta. Prema tome, rat je opravdan, nužan, i samim time ispunjen visokim vrijednostima i dužnostima. Međutim, oba autora će u konstrukciju sukoba ugraditi elemente apsurdna. Mlakić će ismijavati generale neobičnim zapažanjem: «Baš je rekao *imao* a ne *imo* i *toliko* namjesto *tolko* (...), svi naši Kutuzovi bi se preko noći prešaltali na ono što su oni smatrali književnim jezikom kao da je rat moguće voditi jedino na književnom jeziku» (Mlakić, 2001:27). Apsurd se dalje pojačava izjavom jednog od likova što on, usred ratnog sukoba, smatra najcjenjenijom hrabrošću: «Ja smo ti i Ibro Šepin – kazao je – na višegradskom mostu, kad smo išli na ekskurziju, sami pojeli lubenicu od pet i pol kila» (Mlakić, 2001:29). Dežulović će se okomiti na uniformu i grbove kao najskoncentriranije ambleme identiteta, pa će tako izvrnuti ruglu maloumnost vojnika: «(...) ručno izrađeni amblemi – šile ih žene u *Blagajki* – na kojima je, ispod slova *VSN Crne pume*, goleme

očnjake iskesio prekrasan primjerak – bengalskog tigra» (Dežulović, 2007:79). Koliki apsurd u ovim tekstovima predstavlja borba za očuvanje identiteta, govori scena iz Dežulovićeva romana kada sin pita majku hoće li mu «posuditi lovu za rat» (Dežulović, 2007:121), kao da odlazi na zabavu.

Kada je u pitanju pojam identiteta, u Mlakićevu romanu se sama njegova konstrukcija izvrgava ruglu, pretvara u apsurd, a kao suprotnost navodi se primjer povezivanja po metaforičkoj sličnosti umjesto po principu vjerske ili etničke pripadnosti: «*Gazda* je zapalio cigaretu (...), po starom lijepom običaju pušača *marlboro* nije nikoga od nas ponudio (...). *Pričalica* je zapalio i meni (...). Bili su mi dragi tipovi kao ovaj *pričalica*; uvjeren sam da bi *pričalica* i takvi kao on pušili *opatiju* i s milijun maraka u džepu» (Mlakić, 2001:119-120). Dežulović se poigrava identitetom u jednoj grotesknoj sceni prožetoj nelogičnim iskazima. Lik Afana prodaje i jednoj i drugoj strani ljudske prste kao suvenire kojima se kasnije vojnici mogu hvaliti da su ga odrezali ubijenim neprijateljima. Kada ga upitaju kako će znati da je kupljeni prst ustaški, on će reći da ustaše nose vjenčani prsten na lijevoj ruci, a četnici na desnoj. A kad je prst već odrezan, ne zna se s koje je ruke, pa se mogu prodavati i jednoj i drugoj strani, predstavljati i lijevi i desni prst (Dežulović, 2007:150).

I na kraju, gledajući djelo kao cjelinu, ima li većeg apsurdna od onoga proizvedenog u Mlakićevu tekstu u kojem lik Hrvat usred hrvatsko – muslimanskog rata proganja i na kraju ubija svog, Hrvata, jer se ovaj okrutno našalio s njim i njegovim prijateljem Muslimanom? Ili od konstrukcije identiteta u Dežulovićevu romanu koji u žanru humorističkog teksta opisuje zgodu zamjene uniformi gdje svaka strana govori s drugom kao sa svojim, a sukob koji na kraju izbije i u kojem stradaju svi nije potaknut otkrivenim razlikama (razotkrivanju prave pripadnosti etničkoj skupini), nego svađom oko Žuže, žene poznate po lakom moralu, u koju je Hrvat bio zaljubljen, a Musliman se pred njim hvalio seksualnim avanturama s njom? Ovim postupcima spomenuti autori dekonstruiraju zadani identitetski obrazac, s apsurdom kao posljedicom, te rekonstruiraju njegove drugačije oblike koji su premreženi novim elementima identifikacije (popularna kultura ili zajedničko iskustvo).

8. Žarište iz kojeg je vidljiv apsurd

Eagleton u svojem djelu *Teorija i nakon nje* pokušava argumentirati ne samo činjenicu da se pojavljuju prvi obrisi obnove esencijalizma i završetka postmoderne kao doba malih priča nego da je takva pojava i neophodna. Upravo u tim promijenjenim uvjetima iskazivanja je smješteno žarište iz kojeg se, i jedino iz kojeg, može interpretirati apsurd u Mlakićevu i Dežulovićevu romanu. Ako te tekstove promatramo bez dekodiranja takvog pozicioniranja autorske intencije, ne uočavamo apsurd, već samo beskrajnu igru poništavanja jednog sustava vrijednosti i ponovne uspostave drugog koji zadržava određeni, značenjski ispražnjen, odnos prema prvom sustavu.

Prema Eagletonovu mišljenju, tek što se u teoriji ustanovilo da je završilo doba velikih priča u koje više nitko ne vjeruje nakon propasti komunizma, došlo je do nove obnove

“meta-priča”. Što bi sukob Kur’ana i kršćanstva, te raznih varijacija proizvodnje napetosti naspram Zapada (i obrnuto) bio nego sukob dviju velikih priča? Naročito kada se uzme o obzir da cilj tog sukoba nije preoblikovanje ili razvlaštenje, već potpuno iskorjenjivanje (Eagleton, 2005). U suvremenim društveno – političkim okolnostima pokazalo se da teorija, ukoliko želi biti efektna, mora prevladati status male priče, jer dok ona razmišlja lokalno, uzroci i posljedice koje pokušava domisliti djeluju globalno. Eagleton to sažima ovako: «Upravo kada smo počeli misliti na malo, povijest je počela djelovati na veliko» (Eagleton, 2005:67).

Postmoderna pokazuje odbojnost i prema esencijalizmu i solidarnosti, a ne samo prema velikim pričama. Da je upravo te dvije komponente potrebno obnoviti, pokazuju Eagleton i Rorty. U velikom obratu vlastite paradigme, Eagleton zaključuje da je antiesencijalizam proizvod filozofskog amaterizma i neznanja jer mora postojati nešto što će, na primjer, pjesmu činiti pjesmom, bez čega ona ne bi bila to što jest. Također mu nije jasno zbog čega suvremene kulturalne teorije gledaju na solidarnost kao na mlačan konsenzus ili čak opasan konformizam. Ljudska solidarnost bi trebala predstavljati častan cilj po sebi, izvor vrijednosti i ispunjenja (Eagleton, 2005:105-144). Pa i Rorty svoje izlaganje o teoriji kontingencije završava konstatacijom da je moralna obveza ljudi, usprkos svim slučajnostima, njegovati osjećaj solidarnosti prema drugima (Rorty, 1995:206).

Ako se pomnije prouči način konstruiranja apsurdna u Mlakićevu i Dežulovićevu tekstu, može se i u praksi pronaći ono što su ovi teoretičari obrazložili. Sama činjenica da je apsurd vidljiv, tj. da se određena kombinacija elemenata može čitati kao apsurd, podrazumijeva gledište koje obnavlja ideje stabilnih kategorija na tragu esencijalizma. Ako se u Mlakićevu romanu pojavljuje interpretacija bosanske povijesti kao jedne saponice s bezbroj nastavaka (Mlakić, 2001:66), to će se učiniti apsurdnim samo iz točke gledišta iz koje se povijest i kultura promatraju kao smislene i stabilne kategorije. Ili u drugom slučaju, scena iz Dežulovićeva romana u kojoj jedan od likova tetovira na ruci svetog Antu s ljljanim kao njegovim simbolom i nespretno nacrtanim križem u ruci, pa kasnije upadne u nevolje jer je lik sveca sličio na pukovnika Fuada, zakrivljeni križ u njegovoj ruci izgleda kao sablja, a shodno tome ljljani kao muslimanski simbol (Dežulović, 2007:122-123) – ta scena će izgledati apsurdna samo iz žarišta promatranja identiteta kao koherentne i stabilne cjeline građene, između ostalog, i na religioznoj simbolici. U protivnom, takve scene bi se protumačile jednostavno kao jedan oblik poigravanja elementima što kao posljedicu ima napuštanje jednog i uspostavljanje drugog sustava.

U slučaju Mlakićeva i Dežulovićeva teksta apsurd postaje vidljiv jedino iz žarišta u kojem se kultura i identitet obnavljaju kao stabilne kategorije. Iako ovi autori svojim tekstualnim intervencijama dekonstruiraju identitet, kao posljedica tog procesa pojavljuje se ironično proklizavanje koje se ambematično prelijeva u apsurd. Time se odražava ipak kakva takva potreba za čvrstim osloncem. Potreba je to koja bi se mogla shvatiti kao reakcija na kraj jednog perioda. Osim što Eagleton zaključuje da postoje najave povratka u obliku vraćanja velikih priča, on isto tako smatra da je taj povratak neophodan. Globalna priča o terorizmu i kapitalizmu najavljuje kraj postmoderne, a

teorija koja ostaje na malim pričama neće moći hvatati korak sa stvarnošću na koju bi se trebala odnositi.

U prilog svojevrsnom obnavljanju identiteta kao stabilne kategorije ide i povremeno pozivanje na tradiciju u Mlakićevu i Dežulovićevu romanu. Međutim, prošlost se ne priziva da bi se obnovila ili postavila kao uzrok, nego se preoblikuje kako bi uvela inovacije ili isprekidala djelovanje sadašnjosti, smještajući identitet "negdje između" (Bhabha, 2008:10). Ova napomena je potrebna zato što su navedeni tekstovi s jedne strane prepuni primjera kontingencije, ali isto tako s druge pozivaju na tradiciju. Ako jedan od Mlakićevih likova u svakoj poštapalici spominje Andrića («Što bi reko Andrić – anjč!») (Mlakić, 2001:18), ili ako jedno od njegovih poglavlja nosi naslov Andrićeva djela («Četnaesta slika, Prokleta avlija») (Mlakić, 2001:84), to ne znači da autor narušava kontingenciju oslanjanjem na čvrste temelje tradicije. Koristeći njene elemente u svrhu konstrukcije novog značenja, autori konstruiraju novu poziciju koja predstavlja oblik proklizavanja iz početne pozicije zadanog identitetskog obrasca.

Literatura

- Anderson, Benedict** (1990). *Nacija, zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bhabha, Homi** (2008). *Location of culture*. London and New York: Routledge.
- Biti, Vladimir** (2000). *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Certeau, de Michel** (2002). *Invencija svakodnevnice*. Zagreb: Naklada MD.
- Culler, Jonathan** (2001). *Književna teorija – vrlo kratak uvod*. Zagreb: AGM.
- Derrida, Jacques** (1999). *Drugi smjer*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Derrida, Jacques** (2007). *Pisanje i razlika*. Sarajevo/Zagreb: Šahinpašić.
- Eagleton, Terry** (2002). *Ideja kulture*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Eagleton, Terry** (2005). *Teorija i nakon nje*. Zagreb: Algoritam.
- Hall, Stuart** (2006). *Kome treba «identitet»? U Duda, Dean (ur.). Politika teorije – zbornik rasprava iz kulturalnih studija*. Zagreb: Disput, str. 357 – 374.
- Hörisch, Jochen** (2007). *Teorijska apoteka*. Zagreb: Algoritam.
- Moya, M. L. Paula i Michael R. Hames-Garcia** (2000). *Reclaiming Identity. Realist Theory and the Predicament of Postmodernity*, ur. Paula M. L. Moya i Michael R. Hames-Garcia. Berkley, University of California Press.
- Rorty, Richard** (1995). *Kontingencija, ironija i solidarnost*. Zagreb: Naprijed.
- Solar, Milivoj** (2005). *Retorika postmoderne*. Zagreb: Matica hrvatska.

Citirani tekstovi

- Dežulović, Boris** (2007). *Jebo sad hiljadu dinara*. Beograd: VBZ.
- Mlakić, Josip** (2001). *Kad magle stanu*. Zagreb: Faust Vrančić.

From the destruction of identity to absurdity in the prose of Mlakić and Dežulović

Summary

A theoretical paradigm which dominates in the temporary literal theory and defines it as heterogeneous and variable construction, can be applied on the two novels of Croatian writers: Kad magle stanu Josipa Mlakica, and Jebo sad hiljadu dinara Borisa Dezulovica. An introduction in that kind of paradigm is Benedict Anderson and his work about the group identity of the nation. His statement about nation as imagined community which is the product of a certain time and space leads to state which dominates in the poststructuralism – identities are contemporary constructions full of contradictions. That kind of analyses doesn't annul identity, but revolves it on different way giving new answers.

Usually identity, with support of ideology, tries to cover up any trace of instability, generate projection of unity of his form and projection of itself as coherent and homogeneous whole. Despite conflicted discursive forms which can be perceived and which make identity a sphere of constant turmoil. That's how the problem of illusive harmony spreads over hole culture which, according to Terry Eagleton, is in the permanent state of crisis (culture and crises are always together, like Stanio and Olio, says he). Introducing The Other as opposed to given identity is one way to overcome that internal chaos. Identity is always (according to Jacques Derrida, Stuart Hall and Homi Bhabha) constructed through system of differences against The Other who, paradoxically, does not only represent opposition or backing instrument of identity, but also part of the same identity.

In the novels which are analyzed in this paper, there can be found antagonism between identity and The Other as neighboring, but opposed, identity. That juxtaposition is situated in the context of Croatian-Muslim war in the nineties and presented by cultural stereotypes which have a significant role in cultural confrontations. However, identities set in that way are only the starting point of those novels. Mlakic and Dezulovic try to construct identity with elements of everyday life and popular culture. Those elements should replace settled elements of identity such as religious and ethnic determination. Their characters are defined and connected by accidental choice of practice in the sphere of popular culture (like football team or movie), and because of that it's more possible to achieve getting closer between identities. Identity as result of accidental, not essence, is shown in the Richard Rorty's theory of contingency which says that identities are the result of numerous mutations which are accidentally and temporary set at one point.

Another key element which these authors use in their attempt to construct other identity is the experience of space as bearer of tragedy. Shifting responsibility from the opposite Other to space in one of the author's way to annul (ethnic different) The Other. Because of that practice, identity loose its support, and destruction which was turned against The Other is now turning against its own, essentially understood, identity. Getting closer of Muslim and Croatian identity is going on parallel with the attempt to deconstruct the traditional form of Muslim or Croatian identity (identity based on the stabile elements of nation, religion and ethnicity). In their novels, Mlakic and Dezulovic realize the same that attempt realize in different ways. In the novel Kad magle stanu, Josip Mlakic illustrate the main character who, in the middle of Muslim-Croatian war, chase the

man from his own unit because he set him fraud and make him kill his innocent muslim friend. In the novel Jebo sad hiljadu dinara, Boris Dezulovic illustrate Croatian and Muslim group of soldiers; each one is disguised in the uniform of the opposite army and the soldiers are mixed in the weird comedy of confusion.

Absurdity is the product of that kind attempt of deconstruction. It tries to uncover the so called fake stability of identity mocking up its political, military, religious and ethnical elements, playing with them and diminishing their validity. Those elements can be emblems on uniforms, religious iconography or symbols of dominant national-political ideology. After the attempt of deconstruction of those elements in the essential projection of identity, the authors are trying to construct new identity which can be described by Stuart Hall's words – temporary fixity. Though, the main question remains: from which point of view is absurdity evident? It seems that this point is identity, essentially understood, as stable category. Terry Eagleton sees this bringing back to essentialism as a sign of the end of the postmodern era.

Key words: *postmodernism, the construction of identity, imagined community, crisis of culture, the other, contingency theory, popular culture, space, absurdity, essentialism*